

ERDÉLYI MAGYARÖRMÉNYEK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ FRONTJAIN

Magyar-Örmény Könyvtár, 12.

(Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, Budaörs, 2004., 000 o.)

A címben említett magyarörmények fogalma némi magyarázatra szorul: kettős kötődést jelez, aminek értelmében az egyén egyaránt vállalja a magyarokhoz és az örményekhez való tartozását. Főleg azt az erdélyi sajátosságot juttatja kifejezésre, hogy kiváltképpen a XVII. század második felétől Moldvából áttelepült örmények jelentős része hasonult a magyarsághoz.

Az asszimilálódás természetes folyamat volt, az elsősorban a székely magyarok közé (Gyergyószentmiklósrá, Csíkszépvízre, a háromszéki Kantára és Kézdivásárhelyre vagy Csíkszék néhány más településére) letelepedett örmények, akárcsak a szamosújváriak vagy részben az ebesfalviak, a későbbi erzsébetvárosiak (Dumbrăveni, Eppesdorf/Elisabetstadt) elmagyarosodtak a magyar környezetben. Tömegesen vettek részt az 1848–1849. évi magyar forradalomban és szabadságharcban, az 1867. évi kiegyezéstől az első világháborúig terjedő időszakban pedig a folyamat annyira kiteljesedett, hogy sok örmény harcolt a magyar hadsereg különböző alakulataiban, ezredeiben, különleges alakulataiban és a székely hadosztályban.

A múlt század nyolcvanas éveiben Erdélyből, Csíkszeredából Bécsbe áttelepült Dr. Száva Tibor Sándor mérnök is azon egyéniségek közé tartozik, akik vállalták a már említett kettős – magyar és örmény – kötődést, miközben, az ősök feltárása során, a történetírárra adta fejét. A rá jellemző alaposítással és rendszerességgel annyira elsajátította ezt a „szakmát,” hogy az utóbbi két évtizedben néhány tanulmányt és könyvet adott ki, köztük a 2003-ban, Bécsben megjelent *Szépvízi magyarörmények nyomában* című összefoglalóját. Közben búvárkódásait egész Erdélyre s részben Magyarországra is kiterjesztette, már ami a magyarörmények első világháborúban való részvételét illeti. 2004 végén, Budaörsön, a Budaörsi Örmény Kisebbségi Önkormányzat és a Pro Artis Alapítvány támogatásával jelentette meg a *Magyarörmények az I. világ-*

háborúban című kötetét. A könyvhöz *Az 1914–1918-as világháború a történelem tükrében* címen Pollmann Ferenc írt terjedelmes, a világegés hadászati terveit és eseményeit szakszerűen bemutató, alapos bevezető tanulmányt.

Száva Tibor mindenekelőtt azt a több mint húsz erdélyi gyalogezredet és különleges alakulatot (két huszárezredet, 4 tüzérezredet és még néhány műszaki csapatot) veszi számba, melyekben az erdélyi és kárpátaljai magyarörmények szolgáltak. Külön kitér a Székely Hadosztály szerepére 1918-ban és 1919-ben. A magyar történetírásban vitatott, nemegyszer egyoldalúan tárgyalt Székely Hadosztály bemutatásában a nagyjából Szász Zoltán véleményét követi, aki az *Erdély története* harmadik kötetében részletesebben is kitért a Székely Hadosztályra, és a korábbi magyar történelemszemlélettől eltérően, árnyaltabban tárgyalta a kérdést. A Kövér Gyula rajzolta képeket a szerző a budapesti Hadtörténelmi Múzeum képtárából vette át, és az így, ízléssel összeállított könyv a Magyar-Örmény Könyvtár sorozat 12. köteteként látott napvilágot.

Utószavában a szerző feleleveníti az első világháború kitörésének közvetlen körülményeit, ürügyét, (Gavrilo Princip merényletét a trónörökös, Ferenc Ferdinánd és neje, Chotek Zsófia ellen). A „bellum omnium contra omnes,” ami Eduard Beneš szerint „Európa demokratizálódásáért folyt,” bár Lloyd George a nemzetiségek háborújának nevezte, az egész földkerekséget lángba borította. Száva Tibor az első világháború legnagyobb vesztesének az erdélyi magyarságot tartja.

„A háborúban – írja – számtalan örmény származású magyar is részt vett, őket sem akkor, sem később, senki nem minősítette a magyaroktól eltérő nációnak. Ők is, mint az erdélyi magyarok, a mozgósításkor vonultak be a különböző ezredkebe. Soha nem is vetődött fel származásuk kérdése, mert ízig-vérig magyarok voltak, és a harcokban is becsülettel vállalták nemcsak a magyar sorsközösséget,

de ki is tüntették magukat a frontharcok során. Trianont követően nagyon sokan közülük, éppen azért, mert nem tudták az idegen fennhatóságot elviselni, Magyarországra telepedtek át. Nem megfutamodás volt ez, hanem egy igen fontos történelmi döntés, ami biztosította számukra a magyar nemzethez való tartozás folytonosságát.”

Lám mennyire összetett és bonyolult a történelem, s ennek kapcsán maga az öntudat, a közösségi gondolkodás! Száva Tibor is a sokszínűséget törekszik megragadni az egyes emberi sorsok kutatásában. Az azóta eltelt kilenc évtized során a közösségi tudat persze sokat halványult, sok minden feledésbe ment: „az elesettek közül sokan vannak olyanok, akiknek neve nem jelenik meg e könyvben, mert ezek névsora jobbra megsemmisült a frontharcok közepette. A családi emlékezősekből még sikerült valamelyes kiegészítést szerezni, de ennek ellenére a hiányosságokat teljesen kivédeni lehetetlennek bizonyult”.

Ezzel arra figyelmeztet a szerző, hogy mennyire göröngyös út az oral history, milyen nehézségekkel kell megküzdenie annak, aki e módszerre szorul bűvárdokásaiban. Ezért is nevezi könyvét szerényen „dokumentumkötetnek,” amit újabb adatokkal szándékozik kiegészíteni.

Igyekezett a szerző a kötetbe felvett magyarörmények elő- és utóéletét is felvázolni. A *Függelék*-kel együtt több mint 230 személy részletesebb vagy szűkszavú életrajzát olvashatjuk. A családnevek változása is jellemzi az elmagyarosodás állapotát. Vannak olyan tiszta magyar hangzású családnevek, mint Bányai, Betegh, Csergőffy, Csiky, Cziffra, Deák, Fejér, Gáspár, Görög, Jakab, Jánosi, Karácsony, Lázár, Lengyel, Lukács, Márton, Nagy, Páll, Sáska, Simon, Szentpéteri, Szóts, Török és Urmánczy, de mellettük a moldvai, vagy lengyel eredetre utaló Dájbukát, Patrubány, Bog-

dán, Moldován, Duducz, Florián, Mánya, Muridán, Potoczky, Pungutz, Tolokan és Verzár nevek is ismertek, de nem hiányoznak a „tisztán” örmény családnevek sem mint az Ajvász, Ágopcsa, Ávéd, Czárán, Czetz, Esztegár, Gajzágó, Gámentzy, Govrik, Issekutz, Jakobovits, Merza, Nuridsány, Perint, Sáhín, Száva, Szenkovits, Szongott, Vertán, Várteresz és mások.

Bár a szerző nem minden esetben tudta tisztázni, hogy ki milyen katonai rangot viselt, mégis 8 századost, 2 népfelkelő századost, 22 főhadnagyot, 14 hadnagyot, 2 népfelkelő hadnagyot, 1 főfegyvermestert, 13 zászlóst, 2 hadapródot, 1 karpaszományos őrmestert, 1 tüzérőrmestert, 1 törzsőrmestert, 9 őrmestert, 11 szakaszvezetőt, 10 tizedest és 6 őrzetőt tart számon. Az altisztek és tisztek aránya a háborúban résztvevő erdélyi magyarörmények között felette nagy volt. Akadt közöttük olyan is, akit később vitézzé avattak. Sokan mint főorvosok, orvosok, sebészek, gyógyszerészek szolgáltak. Több jogász, tanító, tanár, újságíró és egy festőművész járta végig a szerb, az orosz, olasz és francia hadszíntereket. Meglepően sok az olyan személy, aki különböző kitüntetésekben részesült, mégpedig nemegyszer a legnagyobb kitüntetésben.

A szerző arról is értesült, hogy a csíkszépvízi dr. Száva István Ignác szervezte meg a szibériai Krasznajarszkban a Turul Székely Szövetséget, ám feljelentették a tájékozatlan orosz forradalmi parancsnoknál, aki Száva Istvánt, a Szövetség titkárát, négy társával együtt kivégeztette.

Száva Tibor Sándor megjegyzi, hogy a kötet összeállítását csupán kezdetnek tekinti, kiegészítését pedig felette szükségesnek tartja. Megítélésem szerint a magyar hadtörténet a Száva-dokumentumkötetet figyelemre érdemes alkotásnak tekintheti.

Demény Lajos